

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВИ ЯК ПОЛІТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ О.ЕЙХЕЛЬМАНА

У статті проаналізовано суспільно-політичні погляди О.Ейхельмана – представника української політичної думки міжвоєнної доби. Розкрито теоретичні підходи вченого щодо сутності держави як політичної організації суспільства, теорій її походження, типології та функцій. Охарактеризовано визначені О.Ейхельманом ознаки держави, її соціальне призначення та формат відносин із громадянським суспільством, етичні межі державної влади.

Ключові слова: О.Ейхельман, держава, правова і соціальна держава, територія, населення, державна влада, функції держави.

Турчин Я.Б.

ХАРАКТЕРИСТИКА ГОСУДАРСТВА КАК ПОЛИТИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА В НАУЧНЫХ РАБОТАХ О. ЭЙХЕЛЬМАНА

В статье проанализированы общественно-политические взгляды О. Эйхельмана - представителя украинской политической мысли междувоенной эпохи. Раскрыты теоретические подходы ученого о сущности государства, как политической организации общества, теорий его происхождения, типологии и функций. Охарактеризованы определенные О. Эйхельманом признаки государства, его социальное назначение и формат отношений с гражданским обществом, этические границы государственной власти.

Ключевые слова: О. Эйхельман, государство, правовое и социальное государство, территория, население, государственная власть, функции государства.

Turchyn Y.

CHARACTERISTIC OF THE STATE AS A POLITICAL ORGANIZATION OF SOCIETY IN SCIENTIFIC STUDIES OF O.EIHELMANN

The article analyses social and political views of O.Eihelmann – representative of Ukrainian opinion of inter-war period. Scientific theoretical approaches concerning the essence of the state as a political organization of society, theories of its origin, typology and functions are revealed in the article. The certain feature of a state determined by O.Eihelmann, its social purpose and format of relations with civil society, the ethical limits of state power are characterized.

Key words: O.Eihelmann, state, legal and social state, territory, population, state power, functions of the state.

Проголошення незалежності України наприкінці ХХ ст. актуалізувало необхідність вивчення проблем, пов'язаних із державою як основною складовою політичної системи суспільства. Важливо не лише проаналізувати наявний теоретичний та практичний досвід із сфери державної організації, а й адаптувати його до сучасних суспільно-політичних умов. Питання оптимального вибору шляхів і способів розвитку Української держави набуло особливої актуальності у період 1917-1920 рр. Представники тогочасної вітчизняної еліти характеризувалися розмаїттям політичних вподобань, а відповідно і різними ідейними орієнтаціями. З-поміж них виділяються державотворчі пропозиції

О.Ейхельмана – ідеолога українського національно-визвольного руху початку ХХ ст., основоположника української еміграційної політичної думки міжвоєнного періоду, відомого педагога і теоретика державного і міжнародного права. У цілій низці наукових досліджень вчений виділив ознаки, структуру та функції держави, її місце і роль у суспільному житті, обґрунтував ідею правової держави, принципи її взаємодії з елементами громадянського суспільства. Окресленою тематикою професор цікавився ще з дореволюційних часів. Його увагу привертала форми державної організації західного типу, засновані на ідеях верховенства права і демократії, соціальної рівності, які суттєво відрізнялися від російського самодержавства, побудованого за принципом жорсткого централізму. Ще викладаючи в Київському університеті св.Володимира, О.Ейхельман досліджував науково-теоретичні обґрунтування держави як політичної інституції та її правове оформлення. Згодом набуті теоретичні знання він адаптував до визвольного руху 1917-1920 рр. та запропонував шляхи розвитку української державності з використанням світового і національного досвіду, усталених державницьких традицій.

Водночас погляди О.Ейхельмана щодо сутності держави як типу суспільної організації і як системи владних інститутів є малодослідженими. Сучасні вітчизняні вчені здебільшого розглядають окремі аспекти науково-теоретичної спадщини О.Ейхельмана, а саме: його конституційні ідеї, обґрунтування передумов і шляхів українського державного будівництва (Потульницький В., Мошак О., Присяжнюк А., Копелєв І., Бронько В., Стецюк П., Манелюк Ю., Єфремова Н.), пропозиції щодо організації правової системи міжнародних відносин (Савчук К., Денисов В., Заблоцька Л.). Проте теоретичні підходи О.Ейхельмана до визначення змісту держави, її походження, функцій і форм, а також перспектив подальшого розвитку залишилися поза увагою дослідників. Тому метою публікації є аналіз суспільно-політичних поглядів О.Ейхельмана, які розкривають авторське розуміння держави як основного елементу політичної системи суспільства та сукупності владних інститутів.

Державне життя О.Ейхельман визначає як життя людей в межах державної організації, яка є тисячолітнім суспільним явищем [1]. На цій підставі державу він розглядає як результат діяльності всіх громадських сил людства, а точніше як „вищу громадську справу людства” [2]. У контексті цього питання він підтримує думку грецького мислителя Аристотеля, який стверджував, що людина є істота державна, а первинною основою держави є сім'я.

Аби цілковито зрозуміти функціональне навантаження і значення держави в житті суспільства, підкреслює О.Ейхельман, необхідно розглянути основні етапи її зародження і становлення, зміну світоглядних орієнтацій щодо її сутності. Розвиток наукової думки привів до різних теорій і тлумачень походження держави. Сам вчений переконує, що держава виникла і розвивалася не на основі договірних відносин, а як результат природної потреби та діяльності окремих історичних постатей. Таким чином, домінантними у державотворчому процесі є дії окремих визначних осіб. З іншого боку, він вказує, що індивідуальна ініціатива більшості населення є причиною уповільнення процесу становлення державного життя. Для підтвердження власної позиції О.Ейхельман характеризує первісні форми суспільної організації і виділяє їхню довготривалість у часовому вимірі, коли держава надто повільно розвивалася, трансформуючись із сім'ї, роду, племені та общини [3, с.8].

Відаючи перевагу психологічній теорії походження держави, О.Ейхельман аналізує також інші підходи, зокрема, органічну теорію, коли державу порівнюють з організмом, живим тілом, складові частини якого пов'язані між собою і функціонують спільно задля досягнення єдиної мети. Вчений стверджує, що держава дійсно є органічним тілом, але не у фізичному розумінні. Він вказує, що сам термін „організм” є грецького походження і в перекладі означає „діяти, працювати”. Тому, „...держава є без сумніву явище органічне, а не механічне, бо останнє є прямою і повною протилежністю поняттю органічності” [4,

с.30]. Держава, констатує він, у такому випадку є живою та органічною реальністю людського життя.

Більш детально вчений характеризує теорію суспільного договору походження держави і зазначає, що насправді державу не можна трактувати як звичайну організацію, побудовану на підставі вільної умови або згоди між поодинокими людьми. Запропонований підхід не враховує того, переконаний О.Ейхельман, що „...така згода, коли б її прийняли за підставу держави, була б обов'язковою лише для її учасників, а саме – найбільше до кінця життя кожного з них, а це не забезпечило б потреби людей у постійній, сталій, тривалій державі” [4, с.30]. Як справедливо підкреслює О.Ейхельман, сучасна держава, яка характеризується організованою системою влади, не повинна морально оправдовуватись або посилатись на фікції, примус, передумови, договір чи підстави для правового обґрунтування свого існування. Водночас вчений правильно вказує, що дискусії навколо проблеми виникнення держави не відіграють суттєвої ролі, а існування держави сприймається як доконаний факт. Для сучасної держави важливо, щоб більшість населення підтримувала і сприяла її діяльності. Однак, наголошує О.Ейхельман, і таку взаємодію не слід трактувати як договір між громадянами і державою, або повною їх згодою з усіма діями держави. Таким чином, автор приходиться до думки, що перенесення сучасної державності в площину договірної теорії, договірного акту не має реальних та раціональних підстав у політичному житті.

Водночас дослідник правильно зазначає, що держави виникали індивідуальними шляхами і на їх утворення впливали різноманітні чинники. Вчений називає декілька схем формування держав, а саме: 1) держава утворюється як зовсім нова політична інституція в межах певного територіального простору, де її попередньо взагалі не існувало; 2) через об'єднання окремих держав в одну, наприклад, союзню державу; 3) через розпад територіально цілісної держави на декілька (наприклад, відокремлення Бельгії від Голландії). Дослідник вказує і на ту особливість, що держава може утворюватися як мирним шляхом, так і в результаті війни або революції [5, с.85].

Відповідно до особливостей історичного розвитку О.Ейхельман виділяє різні типи держав, які він класифікує за змістом політичних завдань, здійснюваних тою чи тою державою у процесі розвитку людства. З-поміж них автор аналізує такі типи: а) стародавньосхідної деспотії; б) патріархальний; в) середньовіковий лено-феодальний; г) єдинокоролівський; д) юридичний; е) поліційний; є) правовий; з) конституційний [6].

Характеризуючи державу нового типу, вчений виділив низку характерних для неї ознак, а саме: розвиток внутрішньої культури у діяльності держави; функціонування державного апарату на основі раціоналізованої системи спеціальних установ; трансформацію державної економічної політики в напрямку реалізації принципу соціальної рівності, а також захисту працівників усупереч постулатам манчестерської або англійської класичної економічної школи. За твердженням О.Ейхельмана, остання пропагувала необмежене панування в економічній сфері вільної конкуренції і мала на меті збільшення економічних цінностей, цілковито ігноруючи матеріальний і культурний статус робітників. Вчений дотримується кардинально протилежних позицій і вказує, що новий тип соціальної політики держави вимагає іншої системи взаємодії між працедавцями і працівниками, коли держава більшою мірою регулює сферу народного господарства. За таких умов вона ставить за мету захист працівників та реалізацію принципу соціальної справедливості в економічно-культурному середовищі держави [4, с.29]. До переваг такого підходу О.Ейхельман відніс і впровадження державних соціальних програм, які значно активізували адміністративну і законотворчу діяльність. Отже, сучасну державу дослідник визначив як основний суб'єкт реалізації соціальної політики.

Аналізуючи поетапний процес розвитку держави як політичного утворення, О.Ейхельман вказав і на можливості її подальшої трансформації. По-перше, це розвиток і вдосконалення системи представництва групових інтересів через діяльність

представницьких структур різного рівня. По-друге, це зміна статусу і повноважень системи виконавчої влади для підвищення ефективності її функціонування. По-третє, створення системи державного управління, яка б гарантувала відповідальність виконавчої влади за наслідки її роботи. По-четверте, широка реалізація принципу народного суверенітету.

Іншим важливим питанням дослідник вважав визначення змісту „держави” як основної політологічної категорії. Вчені з давніх часів намагались вивести дефініцію держави з урахуванням її ознак, серед яких О.Ейхельман виділив: 1) територію; 2) населення; 3) владу. Їх він називає видимими ознаками держави, які, однак, повністю не можуть розкрити її політичний зміст. Для вирішення поставленого завдання і отримання достовірних результатів, переконує дослідник, необхідно врахувати зміст та сутність різних типів державності у минулому, на сучасному етапі, а також у перспективі.

Зупинимось більш детально на основних складових держави. Однією із основних ознак держави є її територія, підкреслює О.Ейхельман, у розумінні окресленої кордонами певної частини земної поверхні. Встановлення територіальних меж є результатом історичного розвитку держави [5, с.99]. Завдяки ним держава є цілісною і нерозривною одиницею. Територія держави може видозмінюватись: збільшуватись або зменшуватись, але виключно задля реалізації національного інтересу держави. Територіальну сталість держави О.Ейхельман називає необхідною умовою як для розвитку суспільної цивілізації народів, так і для утвердження сильної суспільної (державної) влади, метою якої є реалізація різносторонніх інтересів населення, підтримка певного рівня порядку і культури цивілізованого суспільства. Лише за умови територіальної сталості, наголошує дослідник, державна організація може продовжувати своє політичне існування [3, с.6]. Територія держави, на думку О.Ейхельмана, має виключно публічно-правовий характер і є цілком органічною частиною державності. Вона не може бути об'єктом для зовнішніх впливів, а її цілісність є питанням державної і національної ваги.

Встановленні територіальні межі держави покликані виконувати ряд стратегічних завдань. Так, державна територія виокремлює одну державу з-поміж інших; забезпечує державі територіальну недоторканність і політичну незалежність, а отже і суверенітет у відносинах з іншими державами; є основою для становлення державного суверенітету всередині держави [7, с.63]. Функцію державної влади у відношенні до всієї території О.Ейхельман назвав „територіальним верховенством”, яке збігається з кордонами держави.

Другим елементом державної організації є населення, яке, на думку О.Ейхельмана, складається виключно з цивільних громадян. Вчений називає його найбільш значимим елементом державності, бо основне призначення держави – реалізація народних інтересів. Розглядаючи систему взаємодії „держава-народ”, О.Ейхельман визначає державу як певний суспільно-політичний заклад для людей, визначений самою природою і потребою людини. Держава не лише обмежує людський егоїзм і грубі інстинктивні потреби, а й розвиває розумне мислення людей, задовольняє інтереси, безпеку і культуру населення певної території.

Вчений відзначає суттєвий вплив населення на становлення форми і структури держави. Походження і ментальність населення-народу мають вирішальне значення для держави, констатує О.Ейхельман: „Держава отримує всі свої духовні сили, всю свою фізичну міць і політичну силу із середовища населення – народу” [3, с.7]. Таке населення прийнято називати державним суспільством. Він погоджується із думкою швейцарського юриста Й.Блюнчлі, що держава – це політично організований народ, а тому її не можна трактувати лише як механічний урядовий апарат, а виключно як сукупність урядування і народу. Одночасно О.Ейхельман зазначає, що хоча держава тісно пов'язана з населенням, проте в юридичному сенсі держава є самостійним утворенням, специфічним „суспільним закладом” серед людей. Таке розмежування суспільної і державної сфер необхідне для правильного політологічного визначення держави. Тобто, з одного боку, держави як

певної впорядкованої системи, а з іншої – народу, від якого залежать сила і напрями розвитку держави. Дослідник вказує на той важливий факт, що в такому випадку мова йде про національну (народну) державу, але не відкидається ідея реалізації інтересів інших націй, а також космополітичних зародків визначеної культурної епохи, до якої належала національна держава [3, с.7]. У своїх працях О.Ейхельман позитивно сприймає ідею багатоетнічної нації. В умовах сучасного світу, зазначає він, неможливо провести остаточне територіальне розмежування між окремо існуючими державами таким чином, щоб не порушувати їхнього національного складу. У модерному політичному світі утворюються багатонаціональні держави. На цій підставі він особливого значення надає питанню захисту національних меншин, встановлення їхньої національно-культурної автономії [4, с.29].

Для держави як політичної інституції важливо, вказує О.Ейхельман, щоб народ усвідомлював свою національну ідентичність, особливість і відмінність від інших народів та був пов'язаний «загальним національним початком», підтримував єдність і сталість державного суспільства, характеризувався відчуттям державного патріотизму. Натомість держава, користуючись широкими владними повноваженнями, не може підпорядковувати собі всі особливості народного життя. Безперечно, продовжує вчений, що держава є найвпливовішою суспільно-політичною інституцією, яка наділена верховною владою. Вона спроможна задовільними суспільні інтереси більшою мірою, ніж будь яке інше суспільне утворення [3, с.7]. Але й вона має фактичні (природні) межі своїх повноважень. Тому, на переконання О.Ейхельмана, держава до певного роду є утворенням етичним – із моральним обов'язком, а дотримання державою етичних засад є виправданням верховенства державної влади над людьми. Основою функціонування держави є система правових норм – цілковито незалежних від історичних подій, в умовах яких держава виникла і розвивалась [3, с.8].

Населення має володіти реальними можливостями впливу на процес розвитку держави, але за умови збереження її структурної організації. З іншого боку, О.Ейхельман звертає увагу на те, що: „Держава і суспільство, які забезпечують громадянинові сталий, міцний, тихомірний, згідливий порядок життя, економічні, духовні і суспільні користі має, безперечно, справедливе право вимагати від громадянина всіх тих особливих послуг, виконання яких дійсно потрібно для задоволення публічно-правних користей у державі” [4, с.57]. У такий спосіб вчений обґрунтовує позицію рівної відповідальності за стан суспільного порядку як з боку держави, так і її населення.

О.Ейхельман цікавився питаннями правового оформлення державної влади, процесу легітимації владних структур, а також легальних форм їхньої взаємодії з населенням. З погляду права держава перебуває у правових відносинах із громадянами через систему декларованих нею приписів і вимог, і в тому випадку вона є юридичною особою. Але держава через своїх представників не вступає в договірні відносини з громадянами, а навпаки, нормує публічно-правові відношення з населенням через однобічні приписи, закони і розпорядження. О.Ейхельман вказує на той важливий момент, що вони є обов'язковими не лише для населення, але й для держави, її чиновницько-бюрократичного апарату.

Третім елементом держави, підкреслює вчений, є державна влада, що функціонує на всіх рівнях її організації і має виключно публічно-правовий характер. Він вказує на таку ознаку державної влади, як суверенність – верховенство, неподільність, повнота, незалежність від будь-якої організації чи особи в державі, а також поза її межами. Державна влада визначає напрями розвитку держави і забезпечує цілісність і безпеку суспільства, а засобами її реалізації є закони, розпорядження, а також система установ і закладів виконавчої влади. Отже, державну владу О.Ейхельман визначає як систему закладів і установ, що реалізують функції влади в межах своєї законної компетенції відповідно до принципів верховенства закону [7, с.89]. У широкому розумінні державна влада охоплює верховну владу, а також систему виконавчої влади, що здійснюється

різноманітними органами й установами, наділеними певними повноваженнями, які визначають ступінь їхньої самостійності, констатує дослідник.

Разом з тим О.Ейхельман не погоджується з позицією, що держава абсолютно підпорядковує такі структурні елементи, як територія, населення і влада. „Справа в тому, - зазначає він, - що держава не є жодним левіафаном, що пожирав би всю людську діяльність і мав би власність на всі землі території” [4, с.31]. Держава – це не лише наявність території, населення і влади, а певний тип суспільної організації, що має принципи та універсальні завдання для здійснення захисту, безпеки, добробуту населення відповідно до вимог останнього. Її правове обґрунтування, продовжує О.Ейхельман, базується не тільки на формальних документах, формально-правових титулах, але й на етичному характері. Державна влада покликана раціонально і цілеспрямовано виконувати свої функціональні зобов’язання на користь розвитку вільного суспільства, здійснюючи управління ним для реалізації загальносуспільних потреб [8].

Зміст держави розкривається не лише наявністю території, населення та системи державної влади, але й її функції. О.Ейхельман лаконічно окреслює основну функцію держави: „Держава існує і функціонує для людей, котрі в ній живуть” [2]. Перша за часом походження, а також основна функція держави – це гарантування безпеки країни, її захист від зовнішніх загроз і підтримка мирного співіснування людей всередині держави. Проте реалізація виділеної функції, наголошує О.Ейхельман, є можливою в результаті виконання низки умов: 1) встановлення системи запобігання злочинів, а також їхнього покарання; 2) формування прийняттого типу громадянсько-правових відносин у державі; 3) забезпечення правового захисту громадян.

Інша важлива функція держави – це досягнення добробуту населення. Хоча О.Ейхельман визначає її як другорядну, але правильно вказує на збільшення значимості цієї функції у майбутньому. Її реалізація дозволяє виявити міру соціальної і етичної сутності держави як організатора і рушія творчих сил народу. На переконання О.Ейхельмана, на сучасному етапі розвитку людської цивілізації сприяння і забезпечення державою фізичного, економічного і духовного добробуту народу є необхідною та правильною умовою її функціонування. Для досягнення певного рівня добробуту населення держава може використовувати різні ресурси, у тому числі й примусові, наприклад, зобов’язувати батьків виховувати дітей у релігійному дусі; неповнолітніх – здобувати освіту за навчальною програмою народної школи; населення – сплачувати грошові відрахування у так звані страхові каси з метою реалізації соціальних виплат у разі хвороби, втрати працездатності, старості, сирітства тощо. Обсяг, характер і розмір зобов’язань, встановлених державою, залежить від особливостей кожного конкретного періоду. При цьому, наголошує О.Ейхельман, ціль і напрямки заходів для підняття соціальних стандартів не повинні обмежуватись якоюсь певною ідеологією, наприклад, комуністичною чи соціалістичною. Тобто вчений дотримується позиції раціональної філіації різних підходів до розв’язання соціально-економічних проблем із одночасним захистом індивідуальної свободи людини, надання їй підтримки у боротьбі із непосильними для неї загрозами з боку інших людей, природи тощо.

З іншого боку, вчений вказує і на той важливий факт, що, по-перше, державна підтримка не повинна зводитись виключно до забезпечення матеріального добробуту населення. По-друге, головною ідеологічною метою держави є сприяння розвитку моральних і духовних сил народу, розуміння громадського обов’язку, підтримка його ініціативності і фізичного здоров’я [3, с.13-14]. У результаті виконання державою свого призначення формується певний тип громадянства, який характеризуватиметься такими рисами: активність; стійкість переконань; фізична витривалість і свідома повага до наявного законного порядку; відчуття відповідальності; підтримка урядової діяльності, співпраця з органами державної влади; почуття національної приналежності і свідомого державного патріотизму. О.Ейхельман наголошує на потребі формування так званого

«розумного типу громадянства», бо розум – це не державний ворог, а найкраща основа будь-якого суспільного порядку, раціональна організація державного життя [3, с.14].

Узагальнюючи свої погляди на дефініцію державної організації, О.Ейхельман констатує, що держава – певний устрій вільних людей, який функціонує на принципах індивідуального життя та вільного розвитку особи як основної мети державної влади. Існування держави обґрунтовується з точки зору реалізації нею різносторонніх інтересів населення. Державу О.Ейхельман визначає як організовану систему влади над країною і населенням, як суспільну єдність, постійний, тривалий, вільний правовий устрій, який, в принципі, можна вважати вічним [3, с.11]. Її, констатує вчений, можна трактувати і як політичну організацію, за допомогою якої встановлюється внутрішній порядок та система зовнішньої безпеки. В основі свого функціонування держава покликана узгоджувати і поєднувати інтереси різних складових суспільства, забезпечувати позитивну динаміку суспільно-політичного життя. Отже, державу О.Ейхельман визначає як систему закладів через які реалізується влада, що мають своєю метою гарантування безпеки, порядку і культурного розвитку державної території та її населення [3, с.5].

Важливим О.Ейхельман називає питання форм державного устрою, які визначають особливості тої чи тої системи розподілу влади. Вчений запропонував типологію держав за двома критеріями, а саме: за типом політичної культури і за формою державного устрою. Відповідно до першого він виділяє патріархальну, теократичну, змішану (патримоніальну), деспотію, лено-феодальну, давньокласичну, поліційну, сучасну культурно-правову державу. На основі філіації різних політичних культур сформувались три форми держави – монархія, аристократія і демократія, які по-різному визначають межі громадянської свободи, переконує дослідник [3, с.54]. Разом з тим О.Ейхельман відзначає вплив на процес державотворення таких чинників, як національний менталітет, політичні традиції, географічне розташування держави тощо. При цьому вчений зазначає, що таку типологію запровадив ще Аристотель щодо правильних форм держав, в яких керівні особи дбають про загальний добробут і працюють задля його реалізації, усуваючи особистий егоїстичний інтерес. Аналізуючи новітню добу, О.Ейхельман вказує, що вона представлена трьома формами державного устрою: конституційною монархією, демократичною республікою і союзною державою, що є новітнім явищем XIX ст. Саме ці аспекти науково-теоретичної спадщини О.Ейхельмана потребують більш ґрунтовного вивчення і можуть стати предметом подальших наукових досліджень.

Аналіз суспільно-політичних поглядів О.Ейхельмана свідчить, що він володів цілісними науковими знаннями із сфери державної організації та її правового обґрунтування. Державну він називає природнім логічним явищем і вищою громадською справою людства. Виділяючи різні шляхи утворення держав, О.Ейхельман правильно вказує, що кожна держава формувалася індивідуальним способом відповідно до історичних обставин, потреб та національних особливостей населення. Автор запропонував класифікацію держав за типом політичної культури, формами державного устрою, виконанням певного типу функцій. Разом із тим він обґрунтував правові аспекти організації і діяльності основних структурних елементів держави і на їхній основі сформував визначення держави, виділив підставові характеристики сучасних держав, а також можливі шляхи їхньої трансформації і розвитку. Особливу увагу дослідник приділив функціям держави, її ролі у формуванні певного типу громадянства, вивів ідею етичного характеру державної влади, а також політико-правового поняття державного суверенітету. За основу своїх досліджень він використав світову теоретичну спадщину, а також національні державотворчі традиції. Погляди О.Ейхельмана щодо держави та її значення для розвитку суспільства пронизані ідеями демократизму, права, соціальної справедливості, що відповідає сучасним уявленням про цілі державного розвитку, а тому їх варто впроваджувати в державотворчу практику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.3882, оп.1., спр.16. – арк.168.
2. Ейхельман О. Вступ до проекту конституції УНР / О.Ейхельман // Народна справа. – 1920. – 14 жовтня.
3. Ейхельман О. Очерки из лекций по Русскому государственному праву / О. Ейхельман // Университетские известия. – К., 1890. – № 3. – С. 1–62.
4. Ейхельман О. Енциклопедія права. Курс читання проф.О.Ейхельмана на I-му семестрі економічно-кооперативного відділу Української Господарської Академії в ЧСР / О.Ейхельман. – Подєбрати: Б.в., 1923. – 84 с.
5. Ейхельман О. Введение в систему международного права / О.Ейхельман // Университетские известия. – К., 1890. – № 1. – С. 63–102.
6. Турчин Я.Б. Отто Ейхельман про місце і роль держави в політичній системі суспільства / Я.Б. Турчин // Сучасне державотворення в Україні: проблеми теорії та історії: Матеріали круглого столу. – Львів: ЛДУВС, 2008. – С. 302–307.
7. Ейхельман О. Очерки из лекций по Русскому государственному праву / О.Ейхельман // Университетские известия. – К., 1890. – № 6. – С. 63–91, 113–158.
8. Турчин Я.Б. Принципи і шляхи реалізації державної влади в науково-теоретичних працях Отто Ейхельмана / Я.Б.Турчин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Збірник наукових праць. – Львів: Вид-во Національного університету „Львівська політехніка”, 2009. – Вип.21. – С.39–45.